

JAK DNES NAUČIT PŘEKLÁDAT?

Annette Muschner

In: Golčáková, B., Potměšilová, H., Koy, Ch. Vacková, K.: Sborník příspěvků z konference Profilingua 2003. Fakulta humanitních studií ZČU v Plzni. Lingvistická pracoviště FHS. Plzeň : Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2003, 248 – 257. [ISBN 80-86473-59-7]

Současná intenzifikace mezinárodní komunikace vede ke stále rostoucí poptávce po překladech. Povolání překladatele se razantně vyvíjí a přizpůsobuje požadavkům zákazníků a moderním technickým prostředkům. Otázka, jak dnes naučit překládat, bývá na tomto pozadí stále aktuální a odpověď se mění s proměnami profesionální praxe.

Všeobecná odpověď na takovou otázku neexistuje. Obsah, metody a formy studia překladatelství úzce souvisejí s konkrétní jazykovou kombinací, s konkrétním překladatelským směrem a s jazykovým stylem výchozího textu, srov. i Wills 1996, 10. Z toho pak plynou studijní podmínky a předpoklady studujících na začátku studia. Teprve na základě těchto činitelů se dá konkrétně odpovědět na položenou otázku.

Z tohoto důvodu podám v první části příspěvku stručný přehled studia překladatelství na Vysoké škole v Žitavě.

1. Studium překladatelství na Vysoké škole v Žitavě

Zeměpisná poloha vysoké školy ve městech Žitava a Zhořelec, bezprostředně u hranic s Českou republikou a Polskem, má značný vliv na **jazykové kombinace**. Čtyřleté studium překladatelství se uskutečňuje ve městě Žitava a je založeno na kombinaci základního jazyka se světovým jazykem na jedné straně a na kombinaci s jazykem sousedů na straně druhé. Základním jazykem studia překladatelství na německé vysoké škole je samozřejmě němčina. Z hlediska požadavků praxe poskytujeme studentům kombinaci s angličtinou. Uchazeč o studium překladatelství si pak může vybrat mezi češtinou a polštinou. Studium absolvuje buď v jazykové kombinaci angličtina/němčina/čeština nebo kombinaci angličtina/němčina/polština.

Překladatelské směry vycházejí vždy z němčiny, a to buď jako výchozího nebo cílového jazyka. Každý překladatelský směr je samostatným předmětem a učí jej rodilý mluvčí cílového jazyka. To vylučuje překládání mezi dvěma cizími jazyky pro německé studenty.

Nezávisle na jazykové kombinaci je celé studium zaměřeno na **odborný překlad**. Rostoucí zájem o studium překladatelství v Žitavě souvisí i s faktem, že se v Německu málokde najde studium odborného překladatelství spojené s našimi sousedními slovanskými jazyky. Základní znalosti pro odborný překlad získají studenti přímo na odpovídajících katedrách naší vysoké školy společně se studenty ekonomie, techniky, informatiky, práva a ekologie.

Zeměpisná poloha naší vysoké školy má příznivý vliv na **studijní podmínky**. Německým studentům umožňuje už v průběhu studia seznámení se sousední zemí a ověření vlastní cizojazyčné kompetence v reálných každodenních komunikačních situacích. Zahraniční studenty lákají do Žitavy a Zhořelce poměrně příznivé finanční výlohy ve srovnání s ostatními vysokými školami v Německu. Bezprostřední blízkost hranic dovoluje

některým českým a polským studentům bydlet doma a studovat v Německu. Z tohoto faktu plyne značný podíl českých i polských studentů ve všech studijních oborech naší vysoké školy. Samozřejmě každé zahraniční studium ústí téměř automaticky v lepší jazykovou vybavenost mladých lidí. Na rozdíl od ostatních studijních oborů mohou čeští a polští studenti překladatelství uplatňovat svou mateřštinu. Společné studium německých a českých popř. polských studentů má značný vliv na rychlejší rozvoj a hlubší rozšíření všech překladatelských kompetencí.

S jazykovou kombinací **čeština/němčina**, na kterou se dále soustředím, souvisí další důležitý fakt ovlivňující nejen podmínky studia, ale i okolnosti profesionální praxe. Mám tím na mysli situaci na knižním trhu. Německý knižní trh poskytuje jen omezený výběr lingvistické literatury týkající se češtiny. Obsah učebnic a cvičebnic, ale i rozsah všech slovníků zpravidla nepřesahuje komunikační potřeby německého turistu v České republice. Naproti tomu vychází více než osmdesát procent dvoujazyčných slovníků a ještě větší podíl bohemistické literatury na českém trhu, který se samozřejmě přizpůsobuje potřebám českého uživatele, srov. Muschner 2003. Tak se například německý překladatel z dvoujazyčného slovníku českého nakladatele dozvídá, tvoří-li se perfektum německého slovesa pomocí *haben* nebo *sein*, většinou ale nenajde informaci o tom, jedná-li se o dokonavé nebo nedokonavé české sloveso. Abych nebyla špatně pochopena: Moje kritika se netýká českého knižního trhu, ale německého trhu, který rozšíření Evropské unie z jazykového hlediska naprosto ignoruje.

Odpověď na otázku *Jak dnes naučit překládat* vyžaduje i zohledňování **předpokladů studujících**. Důležitým činitelem bývá cizojazyčná kompetence na začátku studia. Zahraniční studenti se vyznačují dostatečnými cizojazyčnými znalostmi, aby rozuměli přednáškám a seminářům v němčině. Čeští studenti překladatelství mají většinou německou maturitu a vykazují tak excelentní komunikační schopnosti.

Jen málokdo z německých uchazečů o studium překladatelství se může pochlubit znalostmi češtiny. V devadesátých letech zmizely čeština a polština z mnoha gymnázií východního Německa v souvislosti s celkovou orientací na Západ. V Sasku bojují angažovaní učitelé a rodiče za znovuzavedení češtiny a polštiny jako povinně volitelného předmětu do učebního plánu na německých školách a gymnáziích. Přistoupením České republiky a Polska do Evropské unie máme přesvědčivé argumenty.

Německým studentům bez znalostí českého jazyka poskytujeme před začátkem studia čtyřtýdenní intenzivní jazykový kurz, který pokračuje předmětem *Praktická cvičení z češtiny* po dobu celého dvouletého základního studia.

2. Požadavky praxe

Při určení požadavků praxe se vychází jak v odborné literatuře tak i v publikacích českých a německých svazů překladatelů z více méně diferencovaných překladatelských kompetencí. K tomu patří:

- kompetence cizího jazyka;
- kompetence mateřského jazyka;
- interkulturní kompetence;
- kompetence textové produkce;
- odborná kompetence;
- řešeršní kompetence;
- sociální kompetence.

Intenzifikace mezinárodní komunikace způsobuje nejen zvýšení poptávky po překladech v nevídané rychlosti, ale i po rozmanitějších překladatelských činnostech. Přitom bývá **kompletní překlad** jen jednou z překladatelských zakázek.

V souvislosti s rostoucím vědomím důležitosti kvality překladu pro reprezentaci státu, firmy, organizace, instituce nebo vlastní osobnosti roste i poptávka po **překladatelské opravě a překladatelské revizi**. Při opravě překladu provádí rodilý mluvčí cílového jazyka kontrolu překladu z hlediska jazykové správnosti, to je kontrola pravopisu, gramatiky, lexikální zásoby a stylu. Náročnější je pak revize překladu jako důkladné srovnávání překladu s originálem vzhledem k ekvivalentnosti obsahu, terminologie, gramatiky a stylistiky.

Okamžité elektronické předávání rostoucího množství informací se stále kratší životností zvyšuje zájem o **překladatelské resumé a překladatelský výťah**, jejichž pracovní vynaložení bývá pravidelně podceňováno. Jak resumé tak i výťah vycházejí z kompletního překladu. Resumé obsahuje pak nejdůležitější fakta z celého textu, překladatelský výťah předem určený výběr faktů textu, zadaný zákazníkem.

3. Požadavky na studium překladatelství

3.1. Výběr textů

Požadavky profesionální praxe určují nároky na studium. Prvním problémem, se kterým se učitel musí vypořádat, je výběr textů. Dobře víme, že české i německé texty dost často obsahují tiskové chyby, stylistické, někdy dokonce i lexikální a gramatické chyby. Málokdy najdeme text odpovídající současným lexikálním a gramatickým znalostem a schopnostem studentů. Z toho pak plynou dvě otázky: Má-li učitel text opravit, to znamená odstranit všechny tiskové, stylistické, gramatické a popřípadě další chyby, a má-li učitel upravit text, to je zpravidla zjednodušit originál, aby odpovídal aktuální pokročilosti studentů?

Podle mého názoru patří opravené texty stejně jako upravené texty do předmětu *Jazyková praxe*, nikoli do překladatelských cvičení. V rámci čtyřletého studia jsme nuceni od začátku seznamovat studenty s autentickými texty.

Dalším problémem bývá výběr textu pro obecný překlad, odborný překlad a obchodní korespondenci. Rozdělení předmětů na obecný a odborný překlad představuje podle mého názoru pouze teoretický konstrukt. Z hlediska překladatele bývá každý text víceméně odborným. Odstupňování náročnosti při výběru textů se může ale řídit aktivními a pasivními komunikačními zkušenostmi a znalostmi studenta. Obecný překlad se cítí jen tehdy jako snadnější než odborný, pokud se shodují téma, obsah a styl textu s gymnaziálními znalostmi, každodenními zkušenostmi, aktuálními událostmi nebo se zájmy popř. i koníčky studujících.

Textový výběr pro předměty *Odborný překlad* a *Obchodní korespondence* předurčuje obsah úvodních přednášek nelingvistických oborů, které naši studenti absolvovali na ostatních katedrách. Tak se mohou při překládání obrátit bezprostředně na odborníky vysoké školy.

Výběr textu by ale neměl být jen záležitostí učitele. Poskytuje studentům vhodnou příležitost přemýšlet o budoucí profesionální praxi. Z lingvistického hlediska se dá překládat každý text z jednoho jazyka do druhého. Otázkou pak je, jestli má smysl, všechno pro každého překládat. Pokud napíšou studenti k vybranému textu překladatelskou zakázku obsahující informace o tom, kdo potřebuje překlad, proč a za co, jsou nuceni uvažovat o smyslu překladu. Tímto způsobem si uvědomují, že překládání není samoučelná činnost. Nemluvě o tom, že konkrétní zakázka značně ulehčuje rozhodování mezi jednotlivými překladatelskými variantami.

3.2. Kvalita překladu

Hlavním cílem základního studia je podle mého názoru senzibilizace studujících pro kvalitu překladu. Naléhavost a aktuálnost tohoto požadavku potvrzuje současná situace, kterou hodnotí Zuzana Jettmarová z Karlovy univerzity takovými slovy: „Vzhledem k současné vysoké poptávce trhu po překladatelích a tlumočnících je hladina konkurence v této oblasti natolik snížena, že v tomto oboru pracují i lidé velmi nekompetentní. Překlady nejsou až na výjimky redigovány, kvalita práce není kontrolována a vzniká dojem, že překládat a tlumočit může každý, kdo „zná“ cizí jazyk a je tuto práci ochoten dělat.“ (Jettmarová a kol. 2000, 4)

V překladatelských cvičeních si studenti osvojují výrok Jiřího Levého, že překládání je rozhodovacím procesem. Na základě aplikace svých lingvistických znalostí z bohemistických a germanistických přednášek a seminářů se učí svoje překladatelské řešení intersubjektivně zdůvodnit a hodnotit jiné překladatelské varianty. Senzibilizace pro kvalitu překladu způsobuje rozšíření všech překladatelských kompetencí, především rozšíření **kompetence mateřského jazyka**. Pokud si čeští a němečtí studenti mají navzájem evaluovat kvalitu překladu a opravovat chyby, musejí se i více zabývat mateřštinou, aby mohli zdůvodnit cizinci opravu textu. Společná diskuse českých a německých studentů vylučuje jen jeden argument: *To zní lépe*. S tímto argumentem už rodilý mluvčí málokdy souhlasí. Cizinec ale takový důvod v žádném případě nemůže uznat.

Rozšíření **kompetence cizího jazyka** se realizuje v zájmu zodpovědného zacházení s cizojazyčným originálem a rozšíření **interkulturní kompetence** vzájemnou informací studujících o faktech vedoucích k hlubšímu porozumění daného textu.

3.3. Pomocné prostředky překladatele

Nejdůležitější podmínkou kvalitního překladu bývá znalost i zodpovědné zacházení s rozmanitými pomocnými prostředky překladatele. Nejprve se student učí získat všechny údaje, které mu poskytuje jednojazyčný a dvoujazyčný slovník. Seznamuje se s různými typy slovníků, s bohatou nabídkou encyklopedií a příruček. Učí se pracovat s paralelními a odbornými texty v knižní formě, v digitální podobě a v internetu. Aby se studenti v rozmanitých informacích neutápěli, učí se zodpovědně používat obrovské množství informací. K tomu patří kritické zacházení s každým slovníkem, účelný výběr paralelních a odborných textů pro daný překlad, cílevědomé užití internetu a zejména zodpovědné zacházení s informacemi od rodilých mluvčích, ale i od odborníků. Tak si studenti rozšiřují s každým novým textem v průběhu celého studia svou **rešeršní kompetenci**.

Každý překlad podporuje ale i rozvoj **odborné kompetence**. Ve studiu překladatelství je třeba rozlišovat odbornou kompetenci v užším a širším smyslu slova. U studentů překladatelství s kombinací čeština/němčina se odborná kompetence v užším slova smyslu vztahuje na teoretické znalosti z bohemistiky, germanistiky a translologie a na cílevědomou aplikaci těchto vědomostí a schopností v praktickém překládání.

V úvodních přednáškách, seminářích a cvičeních z ekonomie, techniky, informatiky atd. získají odbornou kompetenci v širším smyslu slova. Odborné znalosti studentů překladatelství jsou tady zaměřené na pochopení základních věcí, jevů a procesů daného oboru, především ale na specifičnost daného odborného jazyka, odborných obrátů a terminologie.

3.4. Překládání s počítačem

V souvislosti s technickým pokrokem rostou požadavky na kvalitní překlad nejen z hlediska obsahové ekvivalence, ale i vzhledem k typografické a celkové optické podobě překladu. Nezbytným požadavkem na studium je proto nácvik překládání s počítačem. V překladatelských cvičeních by mělo platit jednoduché ale dost náročné pravidlo: *Každý překlad má vypadat jako svůj originál*. V počítačové učebně se studenti naučí využít všech možností textových a grafických editorů, zejména trénují práci s programem WORD a práci se skenerem. Takovým způsobem si rozšiřují svou **kompetenci textové produkce**.

Výuka v počítačové učebně umožňuje i úvod do programů pro počítačovou podporu překladu, jako jsou např. TRADOS a PC TRANSLATOR 2002. Oba programy se ale nehodí pro studium.

TRADOS vyhledá a nabídne překladateli úryvky textů, které byly již dříve přeloženy a pomáhá při dodržování konzistence terminologie. Tak umožňuje urychlit překlad opakujících se vět, slovních spojení a slov charakteristických pro daný obor. V průběhu studia jsme ale nuceni překládat texty z nejrůznějších oborů a žánrů. Tím se málokdy něco opakuje. TRADOS se vyplácí jen v profesionální praxi, pokud se překladatel specializuje na určitý obor.

PC TRANSLATOR 2002 neplní očekávání. Reklamní sliby tady značně převyšují užitečnost produktu. Několik faktů: Slovník překladače zaostává za průměrnou kvalitou dnešních česko-německých slovníků, uživatel programu je nucen každý německý člen, to je určitý nebo neurčitý, doplnit ručně, slovosled překladu se nijak neřídí německými pravidly a chybné určení slovních druhů komplikuje srozumitelnost celého textu. Z toho plyne, že PC TRANSLATOR 2002 je spíše brzdou než podporou efektivního překladu.

Ve studiu pravidelně zkoušíme užitečnost nových programů, aby studenti o nich měli realistickou představu a nesesdli na lep slibné reklamě.

3.5. Semestr v praxi

Po ukončení základního studia absolvují studenti překladatelství celý pátý semestr v zahraničí. V semestrální praxi bývají čeští studenti většinou v anglicky mluvících zemích, němečtí studenti cestují zčásti do Velké Británie zčásti do České republiky. Buď studují semestr na zahraniční univerzitě nebo pracují v překladatelské kanceláři různých institucí, organizací či podniků.

Němečtí studenti jsou dobře přijímáni v českých firmách zejména pro úpravu a revizi česko-německých překladů. Poté co se seznámí s obsahem, žánry a terminologií firemních textů, překládají samostatně do němčiny. Na konci semestrální praxe jsou nejlepší němečtí studenti s to překládat pro českou firmu i do češtiny.

Půlroční pobyt v zahraničí buď na univerzitě nebo v překladatelské kanceláři prohlubuje nepochybně všechny komponenty **překladatelské kompetence**. Studenti pak posuzují další studium s větším nadhledem. Na základě osobních zkušeností s životem v cizině získají větší samostatnost a odpovědnost, ale i lepší studijní motivaci.

3.6. Kvalita a rychlost

Naučit studenty kvalitě i rychlosti, to je napsat co nejrychleji co nejkvalitnější překlad, je podle mého názoru nejnáročnější cíl naší výuky. Rychlost, která není na úkor kvality, je

založena na dvou nezbytných předpokladech: celý komplex **překladatelských kompetencí a automatizace překladatelských postupů**.

Jedním z výsledků překladatelských cvičení jsou lexikální, gramatická a stylistická pravidla zpracovaná na základě přeložených textů pro směr česko-německý. Systematickým rozšířením aktivní a pasivní slovní zásoby v cizím a rodilém jazyce pomocí individuálně sestavených digitálních slovníků si studenti urychlují překladatelský proces. Cílevědomým využitím pomocných prostředků, ovládnutím textových a grafických editorů směřují k automatizaci překladatelských postupů jako předpokladu tréninku rychlosti.

3.7. Projekty

Na konci překladatelského studia studenti mohou uplatňovat veškeré své znalosti a schopnosti v rámci různých projektů. Projekt se dá charakterizovat jako časově omezená, samostatná, to je samořízená a samourčená, studentská týmová práce k řešení interdisciplinárního praktického problému.

Projekty poskytují studentům vynikající možnost vyzkoušet celou osvojenou škálu překladatelských kompetencí, zejména ale i **sociální kompetenci**. K tomu patří: organizační schopnosti, komunikační schopnosti, flexibilita a především orientace na tým.

Celá seminární skupina dostane text s autentickou zakázkou. K předem určenému termínu odevzdá překlad na disketě s jedním papírovým výtiskem, průvodní dopis zákazníkovi a tabelární přehled časového podílu a činností každého studenta. Překlada se musí účastnit skutečně každý studující dané skupiny. To předpokládá společnou organizaci a naplánování pracovních kroků a překladatelských činností, zodpovědnou samostatnou práci každého jednotlivce a společné redigování celého překladu.

Ústní prezentace výsledků pak zahrnuje nejen zprávu o problémech s konkrétní zakázkou a textem, ale i zkušenosti s týmovou prací.

Rostoucí kvantita překladů a vyšší nároky na kvalitu pod stále větším časovým tlakem vyžadují spolupráci rodilých mluvčích jak výchozího tak i cílového jazyka. Projekty jako bezprostřední simulace budoucího povolání připravují české a německé studenty na mezinárodní týmovou práci ku prospěchu kvality jak česko-německých tak i německo-českých překladů.

4. Výhled

Studium překladačství se bude měnit v těsné souvislosti s rostoucími předpoklady studujících a s lepšími studijními podmínkami.

Zavedením českého jazyka jako povinně volitelného předmětu na německých školách a gymnáziích se bude časem vyrovnávat dnešní nevyvážená cizojazyčná kompetence českých a německých studentů.

Kvantita, především ale i rostoucí kvalita všech pomocných prostředků překladačů bude ulehčovat i podmínky překladačství v česko-německé kombinaci. Očekávám, že vstupem České republiky do Evropské unie vzroste zájem německého knižního trhu o vydání bohemistické literatury a zejména o vydání rozsáhlých a oborově diferencovaných českých slovníků pro německého uživatele.

V souladu s rostoucím technickým pokrokem počítám s finanční dostupností vlastního laptopu pro každého studenta. Posлуhač si bude už v průběhu studia vybavovat a zařizovat osobní počítač jako mobilní překladačské pracoviště, které přinese každý den do výuky.

Během studia si studenti budou vybavovat svoje laptopy textovými a překladatelskými programy, scannerem a spojením do internetu. Už dnes získávají tradiční jedno- a dvoujazyčné slovníky stejně jako české a německé encyklopedie digitální podobu, které má pak student k dispozici na svém počítači, buď přímo na pevném disku nebo ve formě DVD.

V současné výuce zkoušíme a hodnotíme internetové slovníky a webové stránky v českém a německém internetu. V budoucnosti si student už ve výuce zřídí přímé spojení k cenným internetovým adresám na svém vlastním laptopu.

Lidé zabývající se cizími jazyky a zejména praktickým překládáním se málokdy nechají přesvědčit o čistě strojovém překladu. Hodně si ale slibujeme od programů pro počítačovou podporu překladu. Užitečnost těchto programů roste přímo úměrně s našimi lingvistickými, kontrastivními a translátologickými vědomostmi v obou jazycích. Důležitým krokem k tomuto cíli je i „Česko-německá srovnávací gramatika“ Františka Štíchy, která právě vyšla.

Studijní podmínky se budou měnit nejen v souvislosti s technickým a vědeckým pokrokem, ale i v souvislosti s společným členstvím v Evropské unii. Volný pohyb a pobyt v členských zemích otevře studentům i docentům další možnosti mezinárodní spolupráce českých a německých vysokých škol. Na základě společných a společně dohodnutých studijních programů budeme moci studentům zaručovat větší flexibilitu v individuálním studijním programu, který bude reflektovat jejich schopnosti a zájmy. Studenti budou moci společně využívat moderní techniku vysokých škol. Studijní programy budou obohacovány o studijní předměty ve prospěch cizojazyčné a odborné kompetence a umožní vzájemné doplňování překladatelských směrů.

Výhody zahraničního studia pro studenty překladatelství jsou na dlani. Pro vysoké školy to znamená možnost další specializace v oblastech, kde mají nejlepší personální a materiální podmínky ku prospěchu kvalitního studia, které odpovídá neustále rostoucím požadavkům na profesionální praxi.

Literatura:

1. Hrdlička, M.: Translatologický slovník. Jednota tlumočnicků a překladatelů. Praha – Bratislava 1998.
2. Jettmarová, Z. a kol.: Přijímací zkoušky UK FF v Praze. Studijní program Překladatelství – tlumočnictví. Karlova univerzita. Praha 2000.
3. Kalhous, Z., Obst, O.: Školní didaktika. Portál. Praha 2002.
4. Levý, J.: Umění překladu. Ivo Železný. Praha 1998.
5. Muschner, A.: Setkání s češtinou v euroregionu Nisa. In: Krausová, A. a kol.: Setkání s češtinou. Ústav pro jazyk český AV ČR v Praze. Praha 2002, 57 – 62.
6. Muschner, A.: Die tschechische und deutsche Lexikografie aus translatorischer Sicht. In: Vědecké pojednání. Wissenschaftliche Abhandlungen. Prace naukowe. Středisko pro koordinaci výzkumu na vysokých školách v Euroregionu Nisa – Zentrum für Koordinierung der Forschung an den Hochschulen der Euroregion Neiße – Ośrodek Koordynacji Badań Szkół Wyższych Euroregionu Nysa. Liberec – Zittau – Jelena Góra 2003.
7. Štícha, F.: Česko-německá srovnávací gramatika. Argo. Praha 2003.
8. Wilss, W.: Übersetzungsunterricht. Einführung. Begriffliche Grundlagen und methodische Orientierungen. Gunter Narr. Tübingen 1996.

Kontakt:

Prof. PhDr. Annette Muschner, Dr. phil.
Hochschule Zittau/Görlitz
Fachbereich Sprachen
D-02763 Zittau
Theodor-Körner-Allee 16
a.muschner@hs-zigr.de